

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาการปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนพิธี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนอนุบาลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. บริบทโรงเรียนอนุบาลเสาไห้
 - 1.1 ประวัติและความเป็นมา
 - 1.2 การจัดการเรียนการสอน
 - 1.3 สารการเรียนรู้
2. พุทธศาสนพิธี
 - 2.1 ความหมายของพุทธศาสนพิธี
 - 2.2 ความสำคัญของพุทธศาสนพิธี
 - 2.3 ประโยชน์ของพุทธศาสนพิธี
 - 2.4 การแสดงความเคารพพระรัตนตรัย
 - 2.5 การอาราธนา
 - 2.6 การประเคนของถวายพระภิกษุ
 - 2.7 การกรวดน้ำอุทิศ
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)
 - 3.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.3 ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.4 หลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.5 วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.6 วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.7 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.8 บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทโรงเรียนอนุบาลเสาไห้

1. ประวัติและความเป็นมา

โรงเรียนอนุบาลเสาไห้ เดิมชื่อว่า โรงเรียนวัดสูง (สูงสง่าวิทยาคาร) เปิดทำการสอนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2470 โดยขออนุญาตตั้งโรงเรียน

ที่วัดเส้าไห้ หมู่ที่ 5 ตำบลเส้าไห้ อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี ใช้ศาลาการเปรียญวัดเส้าไห้เป็นสถานที่เรียน มีจำนวนนักเรียนรวมทั้งสิ้น 48 คน มีนายประสงค์ บำรุงพงษ์ เป็นครูใหญ่ คนแรก

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2473 ได้ย้ายไปทำการสอนที่ศาลาวัดสูง ตำบลเส้าไห้ อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี เนื่องจากวัดเส้าไห้ อยู่ติดแม่น้ำป่าสัก เกรงอันตรายจะเกิดกับนักเรียน ต่อมาท่านพระครูวิมลสมณวัตร (ทองคำ มากโช) เจ้าคณะอำเภอเส้าไห้และเจ้าอาวาสวัดสูง ร่วมกับประชาชนและผู้ปกครองนักเรียน ร่วมกันหาเงินก่อสร้างอาคารเรียนร่วมกับทางราชการ อนุมัติเงินศึกษาพลี เป็นจำนวน 4,000 บาท (สี่พันบาทถ้วน) สมทบด้วย สร้างอาคารแบบ ป.2 เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น ขนาด 9X23 เมตร จำนวน 1 หลัง

ต่อมา ปี พ.ศ. 2504 เปิดทำการสอนระดับประถมศึกษาตอนปลายชั้น ป.5-7 โดยให้นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6-7 ไปอาศัยกับอาคารเรียนโรงเรียนเส้าไห้ "วิมลวิทยานุกูล" ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอเส้าไห้ ของจังหวัดสระบุรี

ต่อมา ปี พ.ศ. 2540 โรงเรียนได้เปิดสอนระดับชั้นอนุบาล (3 ขวบ) จำนวน 2 ห้องเรียน มีนักเรียน จำนวน 59 คน

ต่อมา ปี พ.ศ. 2541 เปิดทำการสอน ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล 1(4 ขวบ) ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวน 16 ห้องเรียน มีนักเรียน จำนวน 533 คน และในปี พ.ศ. 2541 นี้ โรงเรียนวัดสูง (สูงสง่าวิทยาคาร) มีครูปฏิบัติงานการสอน จำนวน 23 คน และมีนักการภารโรง จำนวน 2 คน โรงเรียนได้รับคัดเลือกเป็น โรงเรียนอนุบาลประจำอำเภอ จังหวัดสระบุรีและได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า "โรงเรียนอนุบาลเส้าไห้" เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุ ครบ 6 รอบ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2541

ต่อมา ปี พ.ศ. 2548 ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์เด็กปฐมวัยต้นแบบ

สภาพปัจจุบัน โรงเรียนอนุบาลเส้าไห้ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลเส้าไห้ อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเป็นโรงเรียนในเครือข่ายสหวิทยาเขตมงคล "อนุบาลประจำอำเภอเส้าไห้" สภาพที่ตั้งของชุมชนในเขตบริการโรงเรียนอนุบาลเส้าไห้ เขตบริการการศึกษาของโรงเรียนประกอบด้วยตำบลและหมู่บ้านดังนี้ 1) ตำบลเส้าไห้ มีจำนวน 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 ถึง หมู่ที่ 7 2) ตำบลเมืองเก่า มีจำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 3) ตำบลศาลารีย์ไทย มีจำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 มีนักเรียนในเขตเทศบาลตำบลเส้าไห้ ทั้งสิ้นจำนวน 1,035 คน ครัวเรือนประชากร รวมจำนวน 2,827 คน

ด้านประเพณีและวัฒนธรรมของประชาชนในเขตบริการของโรงเรียนอนุบาลเส้าไห้ ตำบลเส้าไห้ อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี มีประชากร คิดเป็นร้อยละ 99.9 ที่นับถือศาสนาพุทธ จึงมีประเพณีวัฒนธรรมแบบชาวพุทธโดยทั่วๆ ไป ส่วนใหญ่ด้านภาษานั้น ประชาชนส่วนพูดภาษาไทยกลาง แต่ในบางพื้นที่จะใช้ภาษาพูดด้วย ภาษาไทย-ยวนและภาษาลาว ประกอบอาชีพกสิกรรม ค้าขาย รับราชการ และอื่นๆ นอกจากนี้

ผู้บริหารโรงเรียน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งโรงเรียน จนถึงปัจจุบัน มีจำนวนทั้งสิ้น 19 คน ในปัจจุบันนี้ คือ นายสรพจน์ เกตุก่อกผล เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา มีจำนวน 28 คน และมีนักเรียน จำนวน 701 คน ปีการศึกษา 2551 แบ่งตามระดับชั้น จำนวน ห้อง และเพศ ปรากฏดังตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนนักเรียนจำแนกตามระดับชั้นห้องและเพศ ของโรงเรียนอนุบาลเสาไห้

ระดับชั้น	จำนวน		เพศ	
	นักเรียน/คน	ห้องเรียน	ชาย	หญิง
อนุบาล 1	50	2	25	25
อนุบาล 2	60	2	30	30
ประถมศึกษาปีที่ 1	79	2	41	38
ประถมศึกษาปีที่ 2	67	2	34	33
ประถมศึกษาปีที่ 3	97	3	51	46
ประถมศึกษาปีที่ 4	86	3	41	45
ประถมศึกษาปีที่ 5	123	3	65	58
ประถมศึกษาปีที่ 6	139	3	78	61
รวม	701	20	365	336

2. การจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนอนุบาลเสาไห้ ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ได้มีการจัดการเรียนการสอนจำแนกตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้ 1) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ 2) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม 3) กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานและอาชีพ

การเรียนรู้การปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับตัวเองกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกและสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวชุมชน และประเทศชาติ เพื่อการอยู่ร่วมกัน ได้อย่างสันติสุข ใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในศาสนาที่ตนนับถือ และรวมศาสนพิธีกรรมวันสำคัญทางศาสนาด้วยความเต็มใจ (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ 2550, หน้า 69)

ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งทางโรงเรียนอนุบาลเสาไห้ ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี มีพระภิกษุ

มาช่วยสอนตามโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นโยบายของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. 2549 ที่จะสร้างสรรค์ความเจริญแก่ชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะนโยบายด้านการพัฒนาสังคม

3. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียน เป็น 8 กลุ่มดังนี้ 1) ภาษาไทย 2) คณิตศาสตร์ 3) วิทยาศาสตร์ 4) สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม 5) สุขศึกษาและพลศึกษา 6) ศิลปะ 7) การงานอาชีพและเทคโนโลยี และ 8) ภาษาต่างประเทศ

สาระการเรียนรู้ ทั้ง 8 กลุ่มนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกๆ คนต้องเรียนรู้ โดยอาจจัดเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มแรกประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นสาระการเรียนรู้ที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างพื้นฐาน การคิดและเป็นกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาและวิกฤตของชาติ 2) กลุ่มที่สองประกอบด้วย สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะการงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศเป็นสาระการเรียนรู้ที่เสริมสร้างพื้นฐานความเป็นมนุษย์และสร้างศักยภาพในการคิดและการทำงานอย่างสร้างสรรค์

ส่วนเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ในสาระการเรียนรู้กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มสุขศึกษาและพลศึกษา กลุ่มภาษาต่างประเทศ กำหนดให้เรียนภาษาอังกฤษทุกช่วงชั้นการศึกษาและภาษาต่างประเทศอื่นๆ สามารถเลือกจัดการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสม

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกๆ คนเท่านั้น สำหรับส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนนั้น สถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ เพื่อให้สอดคล้องและตอบสนองศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน

1. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียน ได้พัฒนาความสามารถของตนตามศักยภาพมุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้เรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่ม การเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วยตนเองตามความถนัดและความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน ทั้งร่างกาย สติปัญญาอารมณ์และสังคม โดยอาจจัดเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัยและมีคุณภาพเพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่าง มีเป้าหมาย มีรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

2. กิจกรรมแนะแนว คือ เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียน ให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต ภูมิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดีซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อและการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

3. กิจกรรมนักเรียน คือ เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเองอย่างครบวงจรตั้งแต่ศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน โดยเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และผู้นำเพื่อประโยชน์ เป็นต้น

4. มาตรฐานการเรียนรู้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพของผู้เรียน ด้านความรู้ ด้านทักษะกระบวนการ ด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของแต่ละกลุ่ม เพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.1 มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระ การเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้เฉพาะ มาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนรู้ทุก ๆ คนเท่านั้น สำหรับ มาตรฐานการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนสังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้นตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้จัดทำสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ในกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมไว้ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2545, หน้า 16-17)

สาระที่ 1 : ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1

เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตน นับถือ สามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส 1.2

ยึดมั่นในศีลธรรม การกระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส 1.3

ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกัน ได้อย่างสันติสุข

สาระที่ 2 : หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ส 2.1

ปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีตามกฎหมายประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส 2.2

เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

พุทธศาสนพิธี

ศาสนพิธี เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับพิธีกรรมในการทำบุญงานมงคล พิธีถวายสังฆทาน การจัดเรื่องสังฆทาน การปฏิบัติพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป (สมศักดิ์ สินธุระเวชชัย, และคนอื่น ๆ, 2544, หน้า 62)

การเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนพิธี ทำให้ปฏิบัติศาสนพิธีได้ถูกต้องและเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เรียนรู้เข้าใจในการถวายทาน และปฏิบัติได้ถูกต้องใช้ภาษาในคำภีร์ที่ใช้ในพระพุทธศาสนาได้ถูกต้อง และปฏิบัติศาสนพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา (เอกรินทร์ สัมมาศาล, และคนอื่น ๆ, 2544, หน้า 140)

พิธีกรรมที่พระสงฆ์ ฟังปฏิบัติเพื่อความดีงามในวินัย ทั้งในส่วนผู้ปฏิบัติและหมู่คณะที่สำคัญ ได้แก่ พิธีวันเข้าพรรษา พิธีเดือนวิสาขะ พิธีทำสามัคคีธรรม พิธีทำวัตรสวดมนต์ พิธีกรรมวันธรรมสวนะ พิธีทำสังฆอุโบสถ และพิธีวันออกพรรษา ซึ่งแต่ละพิธีล้วนมีความสำคัญต่อพระสงฆ์ทั้งนั้น พิธีกรรมที่สงฆ์ฟังปฏิบัติ ดังกล่าวนี้นี้ พุทธบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์ ก็ควรสร้างความเข้าใจด้วยเพื่อจะได้เป็นการสร้างเสริมศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายของพุทธศาสนพิธี

แก้ว ชิตตะชบ (2547, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของศาสนพิธีไว้ว่า ศาสนพิธี คือ ระเบียบแบบแผนหรือแบบอย่าง ที่ฟังปฏิบัติในศาสนา เมื่อนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา จึงหมายถึง ระเบียบแบบแผนหรือแบบอย่าง ที่ฟังปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ศาสนพิธีเป็นสิ่งที่มียู่

ในทุกๆ ศาสนา ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะความเชื่อของศาสนานั้นๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังศาสนา แม้จะไม่ใช่สิ่งที่เป็นแก่นของศาสนา แต่ท่านผู้รู้ได้เปรียบเทียบ พิธีกรรมหรือศาสนพิธีว่า เป็นดังเปลือกไม้ซึ่งคอยหล่อหุ้มแก่นของต้นไม้ คือ เนื้อแท้ของไม้ไว้

บุญมี แทนแก้ว, และอุดมลักษณ์ แทนแก้ว (2547, หน้า 33) ได้ให้ความหมายของศาสนพิธีไว้ว่า ศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ชาวพุทธต้องรู้เข้าใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

กรมการศาสนา (2548, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของศาสนพิธี ไว้ว่า ศาสนพิธี มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกๆ คน ทั้งเต็มใจให้มี และไม่ยินดีจะให้ มี เช่น งานมงคลทุกคนก็จะให้แต่งงานอวมงคลทุกๆ คน ไม่อยากให้มีกับตัวเองและคนรอบข้าง ของแต่ละคนก็ประสพกันทุกๆ คน เมื่องานนั้นเกิดขึ้นก็ต้องรู้ว่าควรจะทำอย่างไร ควรจะมีคนคอยจัดการอย่างไร ถ้าเราไม่ทำก็ต้องมีผู้จัดการเรื่องงานที่เกิดขึ้นเป็นเจ้าพิธีการเราเรียกว่า เป็นทางการว่า พิธีกรในงานหรือภาษาชาวบ้าน เรียกว่า มักทายก คือ ผู้นำแบบแผนหรือแนวทางการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เป็นขั้น เป็นตอน อันจะทำให้งานที่จัดขึ้น ดำเนินไปด้วยความถูกต้องราบรื่นเรียบร้อย และบรรลุจุดมุ่งหมายของงาน ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ควบคุมดูแล และปฏิบัติพิธีนั้น

กรมการศาสนา (2549, หน้า 77-90) กล่าวว่า ศาสนาพิธี คือ แบบอย่าง แบบแผน ที่พึงปฏิบัติในพระศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เรียกว่า ความจริงเรื่องพิธีเป็นเรื่องมีด้วยกันทุกศาสนา และเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังศาสนา หมายความว่า มีศาสนาเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงมีพิธีต่างๆ เกิดตามมาภายหลัง การปฏิบัติพุทธศาสนาพิธี จึงทำให้เด็กเหล่านั้นที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทางศาสนพิธี มีจิตสำนึกที่ดีงามและมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาส (2548, หน้า 133) กล่าวว่า พิธีกรรมนั้น อาจจะไม่เป็นสาระมากก็ตาม แต่ว่าการที่จะทำอะไรก็แล้วแต่ต้องมีขั้นตอนที่จะทำให้สิ่งนั้นสำเร็จได้ พุทธศาสนพิธี คือ วิธีต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาหรือวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักของงานต่างๆ เป็นต้น พิธีกรรมนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่ชาวพุทธจะละเลยไม่ได้ เพราะเป็นพิธีกรรมที่จะทำให้พุทธบริษัทมีจิตใจอ่อนโยน ในพระพุทธศาสนานั้น ถึงแม้ว่าเมื่อก่อนที่พระพุทธองค์ทรงประกาศศาสนา จะไม่เห็นเด่นชัดมากนัก แต่ด้วยพิธีการต่างๆ ก็มีระเบียบแบบแผนที่จำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตาม เมื่อไม่ทำพิธีกรรมอาจจะไม่สำเร็จประโยชน์ได้

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปุดโน), 2550, หน้า 85) กล่าวว่า ศาสนพิธีนั้น จะมียุ่มาอย่างแต่ท่านนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็วางรูปแบบที่นำสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นแนวทางในปฏิบัติเดียวกันเพื่อจะเป็นการง่ายต่อการฝึกและปฏิบัติของคนรุ่นหลังๆ มีว่า "ระเบียบการฝึกพุทธวิธีและวัฒนธรรมไทย ที่ได้รวบรวมมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่คนไทยนิยมประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยประสงค์ให้เยาวชนของชาติได้มีกิริยามารยาทสุภาพอ่อนโยนงดงามเพื่อได้ช่วยกันธำรงไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เพื่อสมบัติของชาติไทยสืบไป สิ่งที่ได้จากการประกอบพิธีกรรม คืออะไรบ้าง ตั้งแต่ความสามัคคีของชุมชนทำให้เกิดให้ความ

สามัคคีในหมู่ญาติและมีความคิดที่ตรงกันตลอดถึงการรักษาประเพณีที่ดั่งามของชาติ สืบทอด วัฒนธรรมที่ดั่งามจนทำให้ผลที่ตามมา คือ ทำให้ศาสนาอยู่ได้จนถึงคนรุ่นต่อไปเพราะเหตุ คือ มี การสืบทอดต่อด้วยประเพณีและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

2. ความสำคัญของพุทธศาสนพิธี

ความสำคัญของพิธีกรรม

1. พิธีกรรม เป็นจุดนัยหมาย
2. พิธีกรรม เป็นวินัยพื้นฐาน
3. พิธีกรรม เป็นเครื่องนำศรัทธาที่จะให้เข้าถึงธรรมขั้นสูงขึ้นไป
4. พิธีกรรม เป็นโอกาสสำคัญพระภิกษุที่จะปรากฏตัวและให้ธรรม
5. พิธีกรรม เป็นรูปแบบที่จะสื่อธรรมะสำหรับคนหมู่มาก

ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา

1. เป็นเปลือกและกระพี้ห่อหุ้มแก่นไว้
2. เป็นด่านแรกที่เป็นเครื่องชักนำและจรโลงศรัทธาคนเข้ามาในศาสนา
3. เป็นสื่อสร้างสรรค์จรโลงใจแก่ผู้ได้เข้าร่วมในพิธีก่อให้เกิดการปฏิบัติ
4. เป็นบันไดที่จะก้าวขึ้นไปสู่ธรรมระดับสมาธิ ปัญญา
5. เป็นสื่อกลางการบำเพ็ญกุศล เพื่อบำรุงพระสงฆ์ธรรมทายาทสืบสานต่ออายุ

พระพุทธศาสนา

พระมหาไชว์ ทสฺสนีโย, และคนอื่นๆ. (ม.ป.ป., หน้า 4) การศึกษาจากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เขียนถึงความสำคัญของศาสนพิธีไว้ ในเอกสารประกอบการ บรรยาย วิชาพุทธศาสนพิธี ของโครงการอบรมครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยวิทยากรที่มุ่งนำ จัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา สรุปไว้ว่า ศาสนพิธีมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและชาวพุทธ มากโดยเฉพาะเกี่ยวกับด้านจิตใจ เพราะว่า ศาสนพิธี เป็นเครื่องจูงใจในเบื้องต้นตั้งแต่แรกพบและ มองเห็นผู้อื่นประกอบและขณะที่ตนเองประกอบพิธีกรรมนั้นๆ อยู่ ซึ่งทำให้เกิดความคิดขึ้นว่า พิธีกรรมนั้นๆ ศักดิ์สิทธิ์ ชล้ง นำศรัทธาเลื่อมใส ไม่กล้าล่วงละเมิด ไม่กล้าดูถูก เหยียดหยาม ลบหลู่ ทำให้เกิดความอึดเอิบใจที่เรียกว่าปกติ นอกจากนั้น ทำให้เกิดความมั่นใจว่า พิธีกรรมที่ ทำนั้นถูกต้องตามระเบียบปฏิบัติ ถูกประเพณีธรรมเนียมถูกต้องตามหลักธรรม คติธรรมของพิธีนั้นๆ และเชื่อว่าจะเกิดบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ขึ้นแก่ตน เพราะการปฏิบัติถูกต้องหลักที่วางไว้ ตรงกันข้ามถ้า ทำผิดวิธี ผิดระเบียบปฏิบัติ ก็เชื่อว่า การกระทำนั้นจะไม่เกิดผลอันใดแก่ตนและผู้ปฏิบัติ

แก้ว ชิตตะขบ (2547, หน้า 233-267) กล่าวว่า ศาสนพิธี แม้จะเป็นเพียงเปลือก นอกของศาสนาก็ตาม แต่ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นเครื่องชักจูงและปลุกฝัง ศรัทธา ส่งเสริมและให้กำลังใจ สร้างความอบอุ่นใจ ความเชื่อมั่นแก่ศาสนิกชนของศาสนา รวมทั้งเป็นสื่อกลางสำหรับน้อมนำให้ผู้ปฏิบัติหันมาสนใจและศึกษาเรียนรู้หลักธรรมอันเป็น แกนกลางของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของศาสนา

ศาสนพิธีจึงเป็นวิธีการสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้หลักธรรมคำสั่งสอน เป็นวิธีการปรับสภาพ ผู้เรียนรู้ศึกษาให้อยู่ในภาวะเหมาะสมกับสภาพการเรียนรู้ เนื่องจากโดยปกติทั่วไป แล้วผู้ เรียนรู้ศึกษาศาสนามักจะเริ่มต้นที่ศรัทธา ศาสนพิธี จึงเป็นรูปแบบการปลูกสร้างศรัทธาที่เป็น รูปธรรมและเป็นเครื่องมืออย่างดียิ่งที่จะโน้มนำศาสนิกชนให้หันมาสนใจหลักคำสอน

วิทย์ วิศทเวทย์,และเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2533, หน้า 88) กล่าวว่า การที่ศาสนา นั้นจะอยู่ได้นานต้องมีพิธีกรรมประกอบด้วย เพื่อเป็นเหมือนแนวทางที่จะไปสู่จุดหมาย ผู้รู้กล่าวว่า วัฒนธรรมทางศาสนาที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ พุทธศาสนพิธี หรือพิธีกรรมทางศาสนา ชาว ไทย มีเอกลักษณ์ของตนเองในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีเหล่านี้ แม้ จะมีใช้แก่นแท้ของของศาสนาเหมือนกับพระธรรมคำสอน แต่ก็มีส่วนช่วยให้สิ่งที่เป็นแก่นคำรอง อยู่และเจริญเติบโตได้ ฉะนั้น ด้วยว่า คนทุกคนต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนา เมื่อมีศาสนาแล้ว พิธีกรรมทางศาสนาก็ตามมา ตั้งแต่คนสามัญจนถึงพระราชาดัง เช่นปรากฏในพระราชพิธี สิบสองเดือน ในอดีตสังคมไทย เป็นสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาประชาชนพลเมืองได้ไปชุมนุมที่วัด ผู้ปกครอง พากษัตริย์หรือ เยาวชนไป เพื่อร่วมกันทำบุญและอุทิศส่วนกุศลตามวัฒนธรรมประเพณีของสังคมไทย ในสมัย นั้นส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเด็กหรือเยาวชนได้เข้าพักอาศัยอยู่ในวัดเพื่อเรียนหนังสือ ซึ่ง พระสงฆ์ก็จะสอนพิธีกรรมทางศาสนาก็จะสืบทอดโดยการเห็นและได้ปฏิบัติ

พอสรุปได้ว่า ศาสนพิธีแม้จะเป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกของศาสนา แต่ก็มี ความสำคัญในฐานะที่เป็นอุปายวิธีการสำหรับเชื่อมโยงศรัทธาไปสู่การพัฒนาปัญญา ศาสนพิธี นั้นถึงแม้จะเป็นเพียงเปลือกนอก แต่ก็ยังเป็นเปลือกที่มีความสำคัญสำหรับแก่นของศาสนา ในฐานะที่ เป็นส่วนห่อหุ้มแก่นให้สามารถดำรงอยู่ได้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่สามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะมี องค์ประกอบต่างๆ สมบูรณ์ รวมทั้งเปลือกไม้ที่ไว้เปลือกห่อหุ้มแก่น จึงกลายเป็นต้นไม้ตายใน ที่สุด ก็อาจจะสามารถเปรียบได้กับศาสนพิธี

3. ประโยชน์ของพุทธศาสนพิธี

ประชิด สกฤณะพัฒน์ (2548, หน้า 13) ได้กล่าวว่า ศาสนาพิธีมีคุณค่าต่อผู้ปฏิบัติ 6 ประการ 1) เกิดศรัทธาในศาสนา 2) เป็นสิ่งน้อมนำให้ศาสนิกชนละเว้นการทำความชั่ว ทำแต่ ความดีและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ 3) เข้าใจหลักธรรมของศาสนา 4) เกิดความสนใจต่อผู้ปฏิบัติ 5) เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต 6) เป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีสืบไป ทุก ศาสนานั้น ล้วนมีพิธีกรรมทางการปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมด้วยทุกศาสนา เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ หลักของการที่ปฏิบัติในศาสนา เพื่อเป็นแนวทางเดียวกันของบริษัทคนที่มีความศรัทธาใน ศาสนานั้นๆ

แก้ว ชิดตะขบ (2547, หน้า 1-3) ได้เขียนกล่าวถึงเหตุของการเกิดศาสนพิธี ไว้ว่า เรื่องพิธีเป็นเรื่องที่มีด้วยกันทุกๆ ศาสนาและเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังศาสนา หมายความว่า มี ศาสนาเกิดขึ้นก่อนแล้ว จึงมีพิธีต่างๆ เกิดตามมาภายหลังแม้ศาสนพิธีในพระพุทธศาสนา

เช่นกัน เกิดขึ้นภายหลังทั้งสิ้น เหตุเกิดศาสนพิธีในพระพุทธศาสนา ก็เนื่องจากมีหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางไว้แต่ในปีที่ตรัสรู้ เพื่อพุทธสาวกจะได้ถือเป็นหลักในการออกไปประกาศพระศาสนา อันเรียกว่า “โอวาทปาติโมกข์” ในโอวาทปาติโมกข์นั้นมีหลักการสำคัญที่ทรงวางไว้เป็นหลักทั่วๆ ไป 3 ประการ คือ พระพุทธศาสนานี้ 1) สอนให้ไม่ทำความชั่วทั้งปวง 2) สอนให้อบรมกุศลให้ถึงพร้อม 3) สอนให้ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

โดยหลักการทั้ง 3 นี้เป็นอันว่า พุทธบริษัทต้องพยายามเลิกละความประพฤติชั่วทุกอย่างจนเต็มความสามารถและพยายามสร้างกุศลสำหรับคนให้พร้อมเท่าที่จะสร้างได้กับพยายามชำระจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอด้วยการพยายามทำตามคำสอนในหลักการนี้เป็นการพยายามทำดี เรียกว่า “ทำบุญ” และการทำบุญนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวัตถุ คือ ที่ตั้งอันเป็นทางไว้ โดยหลักย่อยๆ มี 3 ประการ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” คือ 1) ทาน การบริจาคทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นๆ 2) ศีล การรักษากายวาจาใจให้สงบเรียบร้อย ไม่ล่วงบัญญัติห้าม 3) กาวนา การอบรมจิตใจให้ผ่องใสในทางกุศล

บุญกิริยาวัตถุนี้เองเป็นแนวให้พุทธบริษัทประพฤติบุญตามหลักการที่กล่าวข้างต้น และเป็นเหตุให้เกิดศาสนพิธีต่างๆ ขึ้น โดยนิยมในกาลต่อๆ มาพุทธบริษัทนิยมทำบุญไม่ว่าจะปรารภเหตุใดๆ ก็ให้เข้าหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 นี้ โดยเริ่มต้นมีรับศีลต่อไปกาวนาด้วยการสวดมนต์เอง หรือฟังพระสวดแล้ว ส่งใจไปตามจบลงด้วยบริจาคทานตามสมควร เพราะนิยมทำบุญเป็นการบำเพ็ญความดีดังกล่าวนี้ และทำในกรณีต่างๆ กันตามเหตุที่ปรารภ จึงเกิดพิธีกรรมขึ้นมากประการ เมื่อพิธีกรรมใดเป็นที่นิยมและรับรองปฏิบัติสืบๆ มาจนเป็นประเพณีพิธีกรรมนั้น ก็เป็นศาสนพิธีขึ้น

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของศาสนพิธีดังนี้ 1) ใช้เป็นแบบอย่างการปฏิบัติในพิธีกรรม 2) เป็นขั้นตอนของการปฏิบัติในพิธีกรรมนั้นๆ เพราะพิธีกรรมต่างๆ นั้น มักดำเนินการเป็นขั้นตอนจากเริ่มต้นไปจนจบหรือเสร็จกิจกรรม 3) เป็นพิธีการที่งดงาม มีระเบียบแบบแผน มีขั้นตอนทำให้เกิดศรัทธา ความเลื่อมใสแก่คนทั่วไป 4) สามารถยึดถือไว้ เป็นแบบอย่าง เป็นประเพณีธรรมเนียมและวัฒนธรรมอันดีงามสืบต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลังได้

4. การแสดงความเคารพพระรัตนตรัย

วิธีแสดงความเคารพพระโดยทั่วๆ ไปมี 3 แบบ คือ การประนมมือ การไหว้และการกราบ หรือ อัญชลี วันทา อภิวาท มีหลักดังนี้

1. การประนมมือ ตรงกับคำว่า อัญชลี คือการกระพุ่มมือทั้งสองประนมให้ฝ่ามือทั้งสองประกอประกบกัน นิ้วทุกนิ้วของมือทั้งสองแนบชิดตรงกัน ไม่มีเหลื่อมล้ำกว่ากัน หรือกางให้ห่างตั้งกระพุ่มมือที่ประนมด้วยอาการนี้ไว้ในระหว่างอกให้ตั้งตรงขึ้นข้างบนมีลักษณะคล้ายดอกบัวควม แนบตอกทั้งสองข้างชิดชายโครงไม่ให้กางห่างออกไป เป็นการแสดงความเคารพเวลาสวดมนต์ฟังพระสวดหรือฟังเทศน์ สนทนากับพระ เป็นต้น แสดงอย่างเดียวกันทั้งชายและหญิง

2. การไหว้ ตรงกับคำว่า วันทา หรือ นมัสการ คือ การยกมือ แล้วขึ้นพร้อมกับก้มศีรษะลงเล็กน้อย ให้มือประนมจรดหน้าผาก นิ้วหัวแม่มือทั้งสองอยู่ระหว่างคิ้ว การไหว้ ไข่แสดงความเคารพในขณะนั่งเก้าอี้หรือยืนอยู่ ไม่ใช่นั่งราบกับพื้น แสดงอย่างเดียวกันทั้งชายและหญิง

3. การกราบ ตรงกับคำว่า อภิวาท คือ การแสดงอาการน้อมกาย กราบลงกับพื้นด้วยหลักการกราบที่ เรียกว่า เบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ กราบครบองค์ 5 โดยให้หน้าผาก 1 ฝ่ามือ 2 เข่า 2 จดพื้น เมื่อกราบอย่างนี้ ฟังนั่งคุกเข่า เป็นอันว่าเข่าทั้งสองจดพื้นแล้วประนมมือไหว้ หมอบลง ทอดฝ่ามือทั้งสองที่พื้น แหวกช่องระหว่างฝ่ามือที่วางราบนั้นให้ห่างกันเล็กน้อย ก้มศีรษะลงตรงช่องนั้น ให้หน้าผากจดพื้น ก็เป็นอันว่า มือทั้งสองและหน้าผากติดพื้นครบองค์ 5

การกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์นี้ ชายฟังคุกเข่าตั้งฝ่าเท้าชันไขว้เท้าเท่านั้น พับย่นพื้นนั่งลงบนสันเท้าทั้งคู่ที่ชันขึ้น หัวเข่าทั้งสองออกเล็กน้อยให้ได้ฉากเป็นรูปสามเหลี่ยม ประนมมือ นั่งอย่างนี้เรียกว่า นั่งท่าพรหม เวลากราบก็ยกมือขึ้นไหว้แล้วก้มตัวลงปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้สอดคอดอกกับเข่าตรงกันทั้งสองข้างแล้วก้มลงให้หน้าผากจดพื้นระหว่างฝ่ามือตั้งกล่าวเช่นนี้ เป็นท่ากราบของชาย สำหรับหญิงฟังนั่งคุกเข่าราบ คือ ไม่ตั้งฝ่าเท้าชันอย่างแบบชาย เหยียดฝ่าเท้าราบไปทางหลังให้ปลายเท้าทั้งสองทับกันเล็กน้อย แล้วนั่งทับลงบนฝ่าเท้าทั้งสองนั้นให้ราบกับพื้น ให้เข่าทั้งสองชิดติดกัน ประนมมือ นั่งอย่างนี้ เรียกว่า นั่งท่าเทพธิดา ขณะกราบก็ยกมือประนมขึ้นไหว้แล้วก้มตัวลง ปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้ข้อศอกพับทั้งสองข้างขนานเข้าพับทั้งสองไว้ ไม่ใช่ต่อเข้าอย่างแบบชายแล้ว ก้มลงให้หน้าผากจดพื้นระหว่างฝ่ามือทั้งสอง ระวังกะฝ่ามือให้พอดี เวลาก้มลงกราบนี้ อย่าให้กันยกขึ้นเป็นอันขาดจึงจะงามเช่นนี้เป็นท่ากราบพระของหญิง

5. การอาราธนา

1. การกล่าวอาราธนา คีลห้า

มยฺ ภนฺเต, วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย,ติสรณฺเน สห,ปญฺจ สีลาณี ยาจาม.

ทุติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต,วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย,ติสรณฺเน สห,ปญฺจ สีลาณี ยาจาม.

ตติยมฺปิ มยฺ ภนฺเต,วิสุํ วิสุํ รกฺขณฺตุถาย,ติสรณฺเน สห,ปญฺจ สีลาณี ยาจาม.

(หยุดจังหวะตามเครื่องหมายจุดภาค)

พระให้ศีลดังต่อไปนี้ (ว่าตาม)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ทศียมุปี ฌมฺ สรณํ คจฺฉามิ.

ทศียมุปี สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

คตฺติยมุปี พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

คตฺติยมุปี ฌมฺ สรณํ คจฺฉามิ.

คตฺติยมุปี สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

พระอาจารย์ว่า “ติสรณคณนํ นิฏฺฐิตํ” ผู้ปฏิบัติญาณรับว่า “อาม ภนฺเต” (พระอาจารย์ กล่าวนำต่อผู้ปฏิบัติญาณว่าคาม)

ปาดนาติปาตา	เวรมณีสึกษาปทํ	สมาทียามิ.
อทินนาทานา	เวรมณีสึกษาปทํ	สมาทียามิ.
กามสุมิจฺฉาจารา	เวรมณีสึกษาปทํ	สมาทียามิ.
มุสาวาทา	เวรมณีสึกษาปทํ	สมาทียามิ.
สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา	เวรมณีสึกษาปทํ	สมาทียามิ.
อิมานิ ปญฺจ สึกษาปทานิ	สีเลนํ สุกตฺติงฺ ยุนติ	สีเลนํ โภคสมุปทา
สีเลนํ นิพฺพุตฺติงฺ ยุนติ	คตฺตสมมา	สีลํ วิโสธเย.

2. การกล่าวอาราธนาพระปริตร

วิปคฺคิตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปคฺคิตฺติสุทฺธิยา
สพฺพพุทฺธวินาสาย	ปริคฺคตํ พุทฺธ มงฺคลํ.
วิปคฺคิตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปคฺคิตฺติสุทฺธิยา
สพฺพภยวินาสาย	ปริคฺคตํ พุทฺธ มงฺคลํ.
วิปคฺคิตฺติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปคฺคิตฺติสุทฺธิยา
สพฺพโรควินาสาย	ปริคฺคตํ พุทฺธ มงฺคลํ.

3. การกล่าวอาราธนาธรรม

พุทฺธมา จ โลกาทิปตี สหฺมปติ
 กคฺคตฺตฺยสี อนฺธิวํ อยาจถ
 สนฺตีธ สคฺคตาปฺพรชฺชกฺขชาติกา
 เทเสตฺถ ฌมฺมิ อนุกมฺปิมี ปชํ.

การอาราธนาธรรม หมายถึง การกล่าว ขอให้พระภิกษุแสดงธรรมให้ฟัง ปัจจุบันนิยมใช้ใน 2 พิธี คือ

1. พิธีศพ ได้แก่ การสวดพระอภิธรรม การสวดมาติกา การสวดแจง

2. พิธีฟังเทศน์ พิธีศพ นิยมสวดพระอภิธรรม 2 คัมภีร์ หรืออภิธรรมมัตถกสังคหะ

ในขณะที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลและก่อนฌาปนกิจ (เผ่า) นิยมสวดมาติกา หรือสวดแจงและสวดอภิธรรมหน้าไฟ (ขณะเผาศพ) การอาราธนาธรรมในงานศพจะเริ่มต่อจากการสมานทานศีล และกราบด้วยเบญจางค์ประดิษฐ์ 3 ครั้ง แล้วจึงอาราธนาธรรม เมื่ออาราธนาธรรมเสร็จแล้ว ฟัง

กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง จากนั้น ฟังนั่งฟังพระสงฆ์สวดไปจนจบหากเป็นการสวดอภิธรรมหน้าไฟ ไม่ต้องอาราธนาศีล เมื่อพระสงฆ์นั่งประจำอาสนะและขณะฉาปนกิจศพ ฟังกราบ 3 ครั้ง แล้วอาราธนาธรรม (ในเขตเมืองบางแห่งไม่อาราธนา) ส่วนในพิธีฟังเทศน์ฟังปฏิบัติดังนี้ 1) เมื่อเตรียมไทยธรรมและจัดสถานที่เรียบร้อยแล้ว ฟังอาราธนาพระภิกษุขึ้นสู่ธรรมาสน์การอาราธนามี 2 วิธี คือ อาราธนาด้วยวาจาและอาราธนาโดยสัญลักษณ์ โดยจุดเทียนที่อยู่ใกล้ๆ กับธรรมาสน์ เพราะในพิธีเทศน์ต่างๆ ไป จะต้องตั้งเทียนไว้ด้านข้างของธรรมาสน์ 1 เล่ม เพื่อเอาไว้จุดขณะพระเทศน์ มีความหมาย คือ 1.1) ให้พระอาทิตย์แสงสว่างของเทียนอ่านคัมภีร์ (สำหรับพระที่เทศน์ปากเปล่าไม่ได้) ในกรณีที่ธรรมาสน์มีแสงสว่างไม่พอหรือเทศน์เวลากลางคืนในที่ที่ไม่มีไฟฟ้า แม้ปัจจุบันจะมีไฟฟ้าแล้วก็ตามชาวพุทธก็ยังยึดถือประเพณีการตั้งเทียนนี้ไว้อยู่ 1.2) เป็นคติธรรมบ่งบอกว่า การแสดงธรรมนั้น คือ การให้แสงสว่างทางปัญญาสามารถไล่ความมืดทางจิต เหมือนแสงเทียนที่ไล่ความมืดไปได้เทียนเล่มนี้จะเรียกว่า “เทียนส่องธรรม” เมื่อเริ่มจุดจะเป็นสัญลักษณ์บอกพระภิกษุว่า ผู้ฟังพร้อมแล้ว ดังนั้นพระภิกษุจะขึ้นธรรมาสน์เพื่อแสดงธรรมต่อไป 2) เมื่อพระภิกษุได้เดินขึ้นสู่ธรรมาสน์แล้วฟังกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง แล้วกล่าวคำ อาราธนาศีล สมาทานศีลจบแล้ว กราบ 3 ครั้ง 3) อาราธนาธรรม โดยใช้คำอาราธนา เดียวกับการอาราธนาธรรม ในงานศพ เมื่อกล่าวคำอาราธนาธรรมจบแล้ว พระภิกษุผู้ธรรมกถึก จะเริ่มแสดงธรรม ฟังกราบ 3 ครั้ง แล้วนั่งพับเพียบฟังธรรมด้วยความตั้งใจต่อไป 4) เมื่อพระภิกษุแสดงธรรมจบแล้ว ฟังกราบ 3 ครั้ง แล้วถวายจุดปัจจัยไทยธรรมจากนั้นพระสงฆ์จะกล่าวอนุโมทนา ฟังกรวดน้ำและรับพรแล้วเริ่มพิธีอื่นต่อไป

6. การประเคนของถวายพระภิกษุ

การประเคนพระ คือ การถวายของให้พระได้รับถึงมือ ของที่ประเคนนั้น ต้องเป็นของที่คนเดียวพอยกได้อย่างธรรมดาไม่ใช่ของหนักหรือใหญ่โตจนเกินไป ไม่มีวัตถุนามาส คือ เงินทองหรือของกะไหล่ด้วยเงินแท้หรือทองแท้ปนอยู่ด้วย เพราะเป็นของไม่เหมาะแก่ภาวะของพระที่จะรับได้ และถ้าเป็นของเคี้ยวของฉันต้องประเคนได้เฉพาะในกาลเท่านั้น เวลาวิกาลคือตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงย่ำรุ่งวันใหม่ ไม่ควรนำมาประเคน วิธีประเคนนั้นฟังปฏิบัติดังนี้ 1) ฟังนำของประเคนเข้าไปให้ใกล้พระผู้รับ ประมาณ 1 ศอก จะนั่งหรือยืนแล้วแต่สถานที่ที่พระนั่งอยู่นั้น อำนวย 2) จับของที่ประเคนด้วยมือสองข้าง ยกให้สูงขึ้นนิดหนึ่งแล้วน้อมไปประเคนพระซึ่งท่านจะยื่นมือรับ ถ้าผู้ประเคนเป็นหญิงพึงรอให้พระผู้รับปูฝ่ารับประเคนก่อนแล้วจึงยกเอาของที่ประเคนนั้นวางบนฝ่ารับประเคน เสร็จแล้วฟังแสดงความเคารพด้วยการไหว้หรือกราบแล้วกรณีหลักสำคัญของการประเคน ก็คือต้องแสดงอาการน้อมถวายด้วยความเคารพ ไม่ควรเป็นลักษณะเสือกไสยื่นให้โดยขาดความเคารพ

7. การกรวดน้ำอุทิศ

การกรวดน้ำ คือ การบรรจุงแทน้ำสะอาดที่เตรียมไว้ในภาชนะบรรจุน้ำให้หยดลงบนภาชนะรองหรือที่ใดที่หนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลไปให้แก่ผู้ล่วงลับ และเพื่อ

เป็นสักขีพยานในการบำเพ็ญบุญกุศล หลักในการกรวดน้ำในพุทธศาสนพิธีมีอยู่ว่าหลังจากเตรียมน้ำสะอาดใส่ภาชนะ (ซึ่งจะเป็น คณห์ ขวดเล็ก แก้วน้ำ หรือขัน อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้) ไว้พอสมควร พอพระสงฆ์เริ่มอนุโมทนาด้วย บทว่า ยถา วาวิ วา...ก็เริ่มกรวดน้ำโดยตั้งใจนึกอุทิศส่วนบุญ มือขวาจับภาชนะน้ำริน ใช้มือซ้ายประคอง แล้วว่าบทกรวดน้ำในใจไปจนจบ การหลั่งน้ำที่กรวด ถ้าเป็นพื้นดินควรหลั่งลงในที่สะอาดหมดจด ถ้าอยู่บนบ้านเรือนหรือสถานที่ที่ไม่ใช่พื้นดิน ต้องหาภาชนะอื่นที่สมควร เช่น ถาดหรือขัน เป็นต้น รongน้ำที่กรวดไว้ เสร็จแล้วจึงนำไปเทลงดินตรงที่สะอาด อย่าใช้กระโถนหรือภาชนะสกปรกเป็นอันขาด เพราะน้ำที่กรวดนั้นเป็นสักขีพยานในการทำบุญของคนว่า ทำด้วยใจสะอาดบริสุทธิ์จริงๆ และมีประเพณีปฏิบัติว่าเมื่อกรวดน้ำแล้วว่าคำอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ตายแล้ว บทยาวว่า อิมินาแบบสัน ๆ กรวดน้ำแบบสันว่า อิทึ เม ญาตีนิ โหตุ. สุวิดา โหนตุ ญาตีโย. (ว่า 3 จบ) (คำกรวดน้ำแบบสันนี้ได้แบบอย่างมาจากคำที่พระเจ้าพิมพิสารที่ทรงอุทิศบุญกุศลให้แก่พวกเปรตที่เป็นอดีตพระประยูรญาติ)

งานพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นเหมือนการรักษาขนบธรรมเนียมอันดีของชาติด้วย เมื่อคนเราจะประสพสิ่งที่ทำให้ยินดีของผู้เป็นเจ้านานนั้น ๆ ทำให้คนรู้จักการเสียสละในเบื้องต้นและทำให้ชุมชนนั้น เกิดความสามัคคีกันอย่างมากขึ้น และเป็นประเพณีดีงามของชุมชนคนไทย ที่ได้รับการมานานแสนนานไม่ว่าบ้านใครหรือชุมชนใดก็ตาม จะทำให้ได้รวมกันประกอบพิธีกิจกรรมด้วยงานบุญนั้น เป็นเหมือนการก้าวทางเดินด้านจิตใจที่ทำให้คนมาพบกัน จนเป็นประเพณีในที่นั้น ๆ ด้วยการที่มีศาสนพิธีเป็นตัวเชื่อมโยงดังที่กล่าวมาแล้ว (กรมการศาสนา, 2548, หน้า 4-61)

พระพุทธศาสนานับปฏิบัติตามย่อมนำสุขมาให้ตามความเป็นจริงของสัตยธรรมโลกบนความเป็นจริง แต่การที่จะนำไปสู่จุดสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้นก็ต้องมีความศรัทธาก่อน พุทธศาสนพิธีเป็นส่วนสำคัญที่จะนำผู้มีศรัทธาไปสู่หลักของพระพุทธศาสนา เหตุเกิดของพุทธศาสนพิธีในพระพุทธศาสนา ก็เนื่องจากมีหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางไว้แต่ในปีที่ตรัสรู้ เพื่อพุทธสาวกจะได้ถือเป็นหลักในการออกไป ซึ่งมีหลักการสำคัญที่ทรงวางไว้เป็นหลักทั่ว ๆ ไป 3 ประการ อันได้แก่ พระพุทธศาสนานี้สอนให้ไม่ทำความชั่วทั้งปวง สอนให้อบรมกุศลให้ถึงพร้อมสอนให้ทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ดังนั้นต้องมีพิธีกรรมเพื่อนำไปสู่จุดหมายในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง

พระมหาสมชาย ฝื่อยะผาบ (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมศาสนพิธี สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีผลการวิจัย พบว่า 1) ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า หน่วยงานต่าง ๆ มีนโยบายให้ชุมชน สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ส่งเสริมศาสนา ศิลปะวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ส่วนนักเรียนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี ได้เห็นด้วยกับการพัฒนาหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต้องการให้มีการปฏิบัติจริง และนักเรียนมีความ

ต้องการที่จะเรียนรู้ และเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธี 2) ผลการพัฒนาหลักสูตรได้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องศาสนพิธีสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี ซึ่งหลักสูตรมีองค์ประกอบดังนี้ คือ ความนำ หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และแผนการจัดการเรียนรู้ 4 แผน ผู้เชี่ยวชาญประเมินผลหลักสูตร พบว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องและเหมาะสม 3) ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม เรื่องศาสนพิธี สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี พบว่า นักเรียนมีความสนใจและตั้งใจในการเรียนรู้ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีความสนุกในการร่วมกิจกรรม และสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี 4) ผลการประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร พบว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ด้านทักษะการปฏิบัติงานกลุ่มและรายบุคคล พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับดีและมีความเหมาะสมมาก และด้านความคิดเห็นที่มีต่อหลักสูตร พบว่า ภาพรวมแต่ละด้านมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร ได้ปรับปรุงเวลาเพื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรมตามแผนการจัดการเรียนรู้

อริวดี สืบญาติ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่องการพัฒนาชุดการสอน วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรื่องศาสนพิธี ซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการอาราธนาศีล การสมาทานศีล การอาราธนาธรรม การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และการปฏิบัติตนในวันธรรมสวนะ โดยกำหนดเกณฑ์ประสิทธิภาพ 90/90 ได้ดำเนินการตามขั้นตอน คือ ศึกษาเนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนา ศึกษาวิธีการสร้างชุดการสอน จากนั้นดำเนินการพัฒนาชุดการสอน ตามคำแนะนำของคณะกรรมการที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ชุดการสอนประกอบด้วย คู่มือครู แผนการสอน เทปวีดีทัศน์ 2 ตอน เทปเสียง 3 ตอน แผ่นโปสเตอร์ จำนวน 90 แผ่น แบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน และแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อชุดการสอนที่พัฒนาขึ้น หลังจากดำเนินการพัฒนาชุดการสอนแล้วได้นำไปทดลองใช้เพื่อหาประสิทธิภาพ โดยทำการทดลอง 3 ครั้ง ซึ่งหลังการทดลองในแต่ละครั้งให้นักเรียนทำแบบสอบถามความคิดเห็นทันที จากนั้นนำผลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้สถิติค่าร้อยละ ในการสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อชุดการสอนและ t-test (t-dependent) ในการทดสอบความก้าวหน้าในการเรียนของนักเรียน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ชุดการสอนเรื่องศาสนพิธี ที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพ ตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ พบว่า ผลสัมฤทธิ์หลังการเรียนสูงกว่าก่อนการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 แสดงให้เห็นว่า ชุดการสอนที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติคนตามหลักพุทธศาสนาพืธี เป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมมือกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องของทุกฝ่ายและเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมุ่งเน้นสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนากิจกรรมต่างๆ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนา อีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยและพัฒนาแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (development) เข้าด้วยกัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

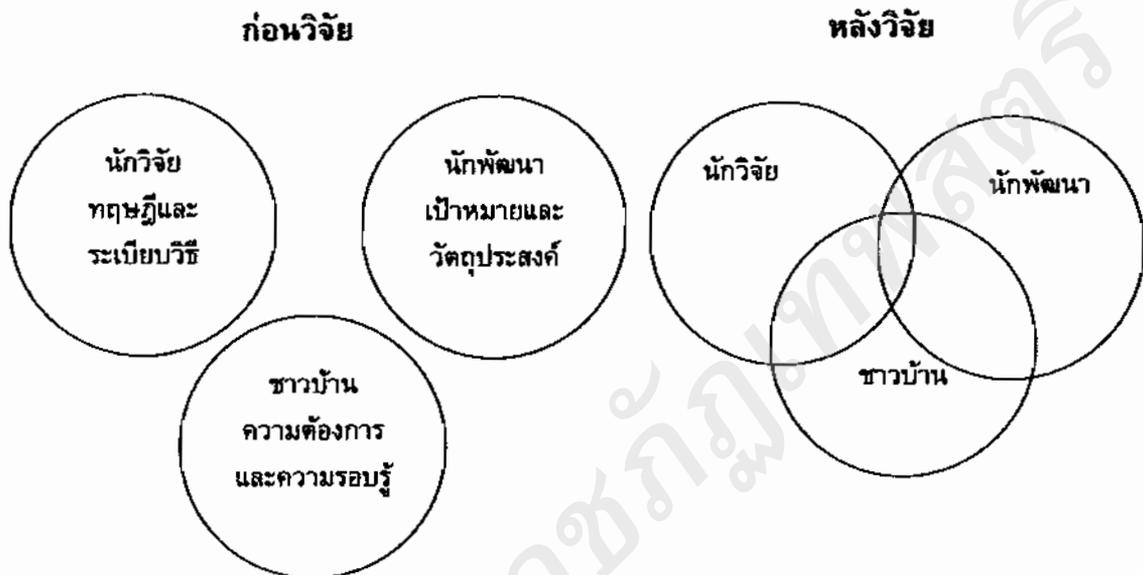
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนผู้เข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการจึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตสาร, 2545, หน้า 20)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่า ชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริงเป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัยการเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกันการวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้

ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา รวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ปรากฏดังภาพ 2



ภาพ 2 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2545, หน้า 23)

จากภาพ 2 วงกลมแต่ละวงแสดงถึงโลกทัศน์หรือวิธีมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยโลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่คนยึดถือหลัก จากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” เข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมๆ กันในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อยๆ ศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมวิจัยโดยมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการนับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การวิจัย การเลือกกระบวนการประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 23) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็น

เครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท 2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสถานภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะไปได้ในอนาคตจะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและมีจิตสำนึก ภายภาคพื้นสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ 3) กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดครบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถร่วมกลุ่มกันได้และดำเนินถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ 4) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เกิดจากการปรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการสั่งการจากหน่วยงานเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองของชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงาน เป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้ 5) เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มทีตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการวิจัยและยังต้องให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชนเกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆ ของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งพาตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น 6) หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4. หลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ให้ความสำคัญ และมีความเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับ ว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่คนชาวบ้านคนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริมยกระดับ และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเองซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน และคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

4. สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยกจากพื้นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงงานบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่มีใครคิดถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

5. ปลดปล่อยความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิด ความเห็นของคนอย่างเสรีภาพในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์ วิจัยตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพล จากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ (พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2545, หน้า 62)

5. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ชนิษฐา กาญจนสินนท์ (2545, หน้า 7) จำแนกการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเอง ในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้านซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

1. เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

2. เพื่อดำเนินการวิจัย โดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตัดสินใจกำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเองโดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

3. เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

4. เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

6. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิพันธุ์ ประพุทธินิธินสาร (2545, หน้า 32-33) กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. เน้นการศึกษาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชนซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

2. เน้นการหาแนวทางในการแก้ปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

3. เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติ ซึ่งอาจจะต้องคำนึงถึงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรมความเชื่อและอื่นๆ ร่วมด้วย

4. เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหายุ่งยากขึ้นตอนและสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

7. ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลายๆ รูปแบบซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ การรวบรวมข้อมูลทำได้ในหลายๆ รูปแบบซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามาตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าสนามการสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชนวิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (prode) การประชุมกลุ่ม การใช้ชีวิตทัศน์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการ โดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืนและขึ้น อยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน

8. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

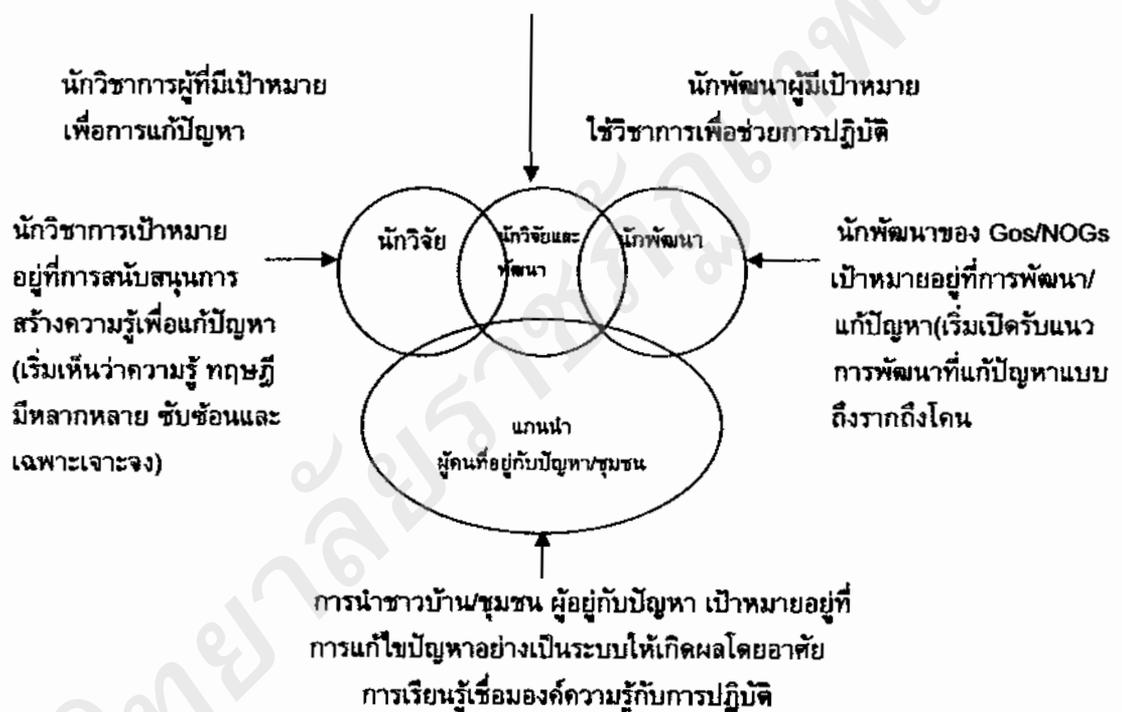
1. ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกที่ไม่รู้ นอกจากนี้ ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

2. ยอมรับความไม่รู้ และพยายามเรียนรู้ จากคนในชุมชน โดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน

3. หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรแล้ว หรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่นต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหายุ่งยากขึ้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นแต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลูกกระตุนให้

ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออกจะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนี้ การแก้ไขปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

4. คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชน หรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นนำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับอำนาจภายนอกอิทธิพลของเขาค่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา ปรากฏดังภาพ 3



ภาพ 3 วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)

ที่มา : (สิทธิรัฐ ประพุทธินิติสาร, 2545, หน้า 45)

จากแผนภาพ 3 แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัยนักพัฒนาหรือนักวิจัยและพัฒนาร่วมกับแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วนมีการผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืน คือ 1) นักวิชาการแข็งในด้านการวิเคราะห์แต่ไม่รู้ปัญหาดีไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ 2) นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติมีทรัพยากรแต่ไม่รู้ดีและวิเคราะห์สู้นักวิชาการไม่ได้ 3) แกนนำผู้อยู่กับปัญหารู้ปัญหาลึกซึ้งดีแต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) จัดเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมไทยปัจจุบันที่ต้องการ องค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในกิจกรรมพุทธศาสนพิธีต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี